

ŹRÓDŁA I MATERIAŁY

Marian Łomnicki
(Lednogóra)
rybitwy7@poczta.onet.pl

Dowód osobisty wzór 1928 – koncepcja, realizacja i przemiany

Posiadanie dowodu osobistego poświadczającego tożsamość i obywatelstwo, umożliwiającego prowadzenie czynności administracyjnych i gospodarczych, jest dla nas oczywiste². Zapomnieliśmy, że obowiązek posługiwania się dokumentem identyfikującym obywatela wprowadzili okupanci niemieccy i sowieccy podczas drugiej wojny światowej; został on utrzymany w PRL i nadal obowiązuje. Spory krąg ludzi uważa ten dokument za zbędną formę nadzoru nad obywatelami³, znak, z którego najlepiej byłoby zrezygnować. Wiele państw uznaje inne dokumenty potwierdzające tożsamość, m.in.: prawo jazdy, paszport, legitymację ubezpieczeniową czy akt urodzenia⁴. Kiedyś za brak dokumentu szło się do aresztu na co najmniej 24 godziny, dziś postępowanie w podobnej sytuacji nie jest już restrykcyjne⁵.

W Polsce dowody osobiste wprowadzono po pierwszej wojnie światowej w latach dwudziestych. Nie były obowiązkowe. Stanowiły element uni-

¹ Za pomoc serdecznie dziękuję Panom Henrykowi Krystkowi i Romanowi Marcinkowi.

² Przepisy mówią, że osoba, która uchyla się od obowiązku posiadania dokumentu stwierdzającego tożsamość, podlega karze ograniczenia wolności do jednego miesiąca lub karze grzywny od dwudziestu do pięciu tysięcy zł. Uchylenie się od obowiązku posiadania dowodu osobistego zagrożone jest karą ograniczenia wolności albo karą grzywny. Patrz: *Ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 r. o dowodach osobistych*, Dz.U. 2010, nr 167, poz. 1131 ze zm.

³ Centralne Biuro Ewidencji i Dowodów Osobistych działało w strukturach Milicji Obywatelskiej, a dokumenty wydawali komendanci wojewódzcy MO.

⁴ W Stanach Zjednoczonych powodem niewprowadzenia jednolitego obowiązkowego dowodu osobistego jest rozumienie takiego obowiązku jako przejawu totalitaryzmu.

⁵ Obowiązek posiadania dowodu osobistego nie jest tożsamy z powszechnym obowiązkiem posiadania tego dokumentu przy sobie. Obowiązek takiego zachowania może być nałożony wyłącznie na podstawie ustawy.

fikacji odrodzonego państwa, w którym miliony obywateli dawnych Austro-Węgier, Niemiec i Rosji nie miały jakichkolwiek dokumentów. Początkowo do kwestii wydawania dokumentów nie podchodzono zbyt rygorystycznie. Teoretycznie należało mieć metrykę urodzenia, ale wielu oświadczało, że dokumenty zaginęły, i przedstawiało tylko oświadczenia świadków. Przy okazji zmieniała się pisownia nazwisk czy daty urodzenia, raz przez przypadek, kiedy indziej celowo⁶. Trzeba było jak najszybciej wydrukować dokumenty, pozwalające potwierdzić przynależność państwową obywateli. Początkowo – do czasu uzyskania tymczasowych dowodów osobistych – honorowano paszporty byłych władz okupacyjnych a także zaświadczenia i świadectwa legitymacyjne, wydane przez Centralny Komitet Obywatelski Królestwa Polskiego⁷ (il. 1). Wielu repatriantów legitymowało się dokumentami kuriozalnymi, np. zaświadczeniem wydanym przez konsula perskiego w Baku⁸. Dość szybko – 7 grudnia 1918 r. – ukazało się w „Monitorze Polskim” rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych, regulujące powyższe zagadnienie⁹. W grudniu 1918 r. powołano do życia w Warszawie Zarząd Główny Drukarń Państwowych, któremu podporządkowano przejęte po okupantach drukarnie w Warszawie, przy ul. Miodowej, oraz w Łodzi. W styczniu 1919 r. Zarządowi Głównemu podporządkowano także drukarnię państwową w Lublinie, administrowaną uprzednio przez MSW. 1 stycznia 1920 r. drukarnia państwowa powstała również w Poznaniu¹⁰. Ponieważ władze nie były w stanie zapewnić centralnego druku formularzy, administracja państwowa została zalana dokumentami o jednakowej treści, lecz różniącymi się całkowicie wyglądem. Również nazewnictwo dokumentów było różne. W jednakowym przedziale czasowym w kraju posługiwano się takimi dokumentami, jak: legitymacja, tymczasowa legitymacja, wykaz osobisty, tymczasowy dowód osobisty, dowód osobisty¹¹.

⁶ Proceder ten miał miejsce także po drugiej wojnie światowej, podczas której możliwości utraty dokumentów było nieporównanie więcej.

⁷ Centralny Komitet Obywatelski Królestwa Polskiego w Rosji: organizacja utworzona po wybuchu pierwszej wojny światowej 24 sierpnia 1915 r. z inspiracji Władysława Grabskiego. Celami jej były: pomoc polskim jeńcom i wygnańcom, reprezentowanie interesów Polski w Rosji oraz organizacja życia społecznego jednoczącego się państwa. 9 kwietnia 1918 r. CKOKP zakończył swoją działalność.

⁸ M.K. Piekarska, *Dokumenty tożsamości źródłem wiedzy o przodkach i historii* [czego można się z nich dowiedzieć?], <http://www.moremaiorum.pl/dokumenty-tozsamosci-zrodlem-wiedzy-o-przodkach-historii-czego-mozna-sie-nich-dowiedziec/> (dostęp 22 czerwca 2018 r.).

⁹ *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 30 listopada 1918 r.*, „Monitor Polski” 1918, nr 223, s. 1.

¹⁰ W. Roszkowski, *Kształtowanie się podstaw polskiej gospodarki państwowej w przemyśle i bankowości w latach 1918–1924*, Warszawa 1982, s. 147–148.

¹¹ Nazwy legitymacja lub tymczasowa legitymacja używano na terenach byłych zaborów rosyjskiego i austriackiego, wykaz osobisty zaś na terenach byłego zaboru pruskiego. Poza tym legitymowano się tymczasowym dowodem osobistym i dowodem osobistym.

Il. 1. Paszport mieszkańca Królestwa Polskiego oraz świadectwo legitymacyjne wydane przez Centralny Komitet Obywatelski Królestwa Polskiego. Zdjęcie ze zbiorów własnych autora.

W 1919 r. pojawiły się szesnastostronicowe książeczki w kartonowej okładce, zawierające prócz zdjęcia: dane osobowe, informacje o zawodzie, wyznawanej religii, obywatelstwie, umiejętności czytania i pisania oraz ryśpis. Wbrew nazwie, były właściwie paszportami. Odnotowywano w nich miejsca tymczasowego zameldowania podczas podróży. Były dość drogie i służyły niemal wyłącznie bogatszym obywatelom. Dokument był niewygodny i niemal niezabezpieczony przed fałszerstwem.

Ogólnokrajowy jednolity dokument tożsamości – dowód osobisty – wprowadzono rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z 16 marca 1928 r. *O ewidencji i kontroli ruchu ludności*¹². Rozdział III art. 18. traktuje o wydawaniu dowodów osobistych oraz zobowiązuje ministra spraw wewnętrznych

¹² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 marca 1928 r. o ewidencji i kontroli ruchu ludności, Dz.U. 1928, nr 32, poz. 309; J. Kochanowski, *Jak zmieniały się w Polsce dokumenty tożsamości – Dowód istnienia*, „Polityka” nr 44 z 3 listopada 2001 r., s. 1–2; M. Korejwo, *Ewidencja*

do ustalenia jednolitego wzoru tychże, a także ich treści i trybu postępowania przy ich wydawaniu. Zgodnie z art. 24. za podrabianie dokumentu lub podanie fałszywych danych przy jego wyrobieniu, używanie cudzych dokumentów lub użyczenie ich w tym celu groziła kara więzienia do roku albo/ oraz grzywna do dziesięciu tys. zł. Na równi z dokonaniem traktowane było usiłowanie, podżeganie i pomocnictwo.

Minister spraw wewnętrznych (był nim wówczas Felicjan Sławoj-Składkowski), wykonując polecenie Prezydenta RP, rozporządzeniem z 29 listopada 1928 r. wyznaczył zalecenia organom wydającym dowody osobiste oraz, jako załącznik do rozporządzenia, zamieścił wzór dowodu osobistego¹³. Z tymczasowych dokumentów wydawanych m.in. przez zarządy miejskie zniknęły m.in.: miejsca na wyznanie, znajomość języków¹⁴ czy meldunki, a także od serii D zlikwidowano rubrykę „Imię ojca... matki...”. Rozporządzenie weszło w życie 1 stycznia 1929 r. Dokument wystawiany był przez urząd gminy na żądanie, za opłatą sześćdziesięciu gr. Trzeba też było złożyć dwie fotografie. Posiadanie dowodu osobistego nie było obowiązkowe¹⁵.

W rozdziale III rozporządzenia czytamy: Art. 17. „W celach kontroli ruchu ludności mogą organa władz administracji ogólnej, gmin i policji państwowej żądać od poszczególnych osób wylegitymowania się. Do tego celu mogą służyć wszelkiego rodzaju dokumenty wydane przez władze publiczne, a stwierdzające tożsamość osoby w sposób nienasuwający uzasadnionych wątpliwości”¹⁶. I dalej: Art. 18. „Dla ułatwienia legitymowania się wydawane będą na żądanie przez gminy dowody osobiste osobom w tych gminach zamieszkałym i zameldowanym”¹⁷.

Jednolity dowód tożsamości, zwany potocznie dowodem osobistym wzór 28, był szaroniebieskim, sztywnym kartonikiem o wymiarach 12x16 cm, składanym przez środek tak, że powstawały cztery strony:

- na stronie I: centralny napis DOWÓD OSOBISTY, a także napisy: „województwo”, „powiat”, „gmina” (u góry) oraz „na jakiej podstawie wydany” (u dołu);
- na stronie II: dane osobowe oraz miejsce wydania dokumentu;

ludności i dowody osobiste, „Archeion” 2016, t. 117, s. 189. Rozporządzenie uchylono dopiero z dniem 1 stycznia 1962 r.

¹³ Załącznik Nr 1 do rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 29 listopada 1928 r. (poz. 898), Dz.U. 1928, nr 100, s. 2097-2098.

¹⁴ W rubryce „władza językami” projektantom dokumentu nie chodziło o sprawdzenie zdolności lingwistycznych obywateli, lecz zorientowanie się, czy są w stanie porozumieć się w języku urzędowym. Nie było bowiem wyjątkiem, że po polsku nie mówili nie tylko Ukraińcy, Białorusini, Żydzi czy Niemcy – lecz również zesłańcy, którzy całe życie spędzili w Rosji.

¹⁵ W rozporządzeniu zapisano: „osoba [...] może żądać wydania [...] dowodu osobistego”.

¹⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 marca 1928 r. o ewidencji i kontroli ruchu ludności.

¹⁷ Tamże.

Il. 2. Jednolity dowód tożsamości – dowód osobisty wzór 28.
Zdjęcie ze zbiorów własnych autora.

- na stronie III: zdjęcie i (na żądanie) poświadczenie o obywatelstwie polskim;
- na stronie IV: wyciąg z art. 18. i 19. rozporządzenia Prezydenta RP z 16 marca 1928 r. (il. 2).

Mimo fotografii, w dokumencie znajdował się rysopis posiadacza (informacje o wzroście, kształcie twarzy, kolorze włosów i oczu oraz o znakach szczególnych), spuścizna po czasach, kiedy dokumenty zawierały tylko opis, a jednocześnie utrudnienie w posługiwaniu się cudzym dokumentem po zmianie tylko fotografii. Na trzeciej stronie było miejsce na własnoręczny podpis. Analfabeci mogli posłużyć się odciskiem kciuka. Z reguły jednak stawiano trzy krzyżyki i odpowiedzialny urzędnik stwierdzał, że dana osoba jest niepiśmienna.

Polacy mieszkający w Gdańsku mieli odrębne dowody. Na pierwszej stronie widniał trzywierszowy napis: „Komisarz generalny / Rzeczypospolitej Polskiej / w Gdańsku”, centralnie: „Dowód osobisty”, pod spodem: „dla obywatela polskiego zamieszkałego / na terenie W M Gdańska” / kolejny numer.

Jednostki administracyjne otrzymywały określoną pulę dowodów, wydrukowanych w Drukarni Państwowej¹⁸ (Warszawa, ul. Miodowa 22) i na życzenie osoby zameldowanej wydawały dowód osobisty. Dowody wydawano do wyczerpania zapasów. Niektóre gminy korzystały z usług lokalnych drukarni. Przykładowo:

- Nowy Sącz – Drukarnia A.[lojzego] Mółki
- Kościerzyna – Drukarnia B. Stachowski¹⁹
- Śrem – Drukarnia Centralna
- Drohobycz – Drukarnia Katolicka Anieli Broś,

z racji szczególnych regulacji prawnych dla Śląska:

- Katowice – Drukarnia Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego (il. 3).

Również Drukarnia Państwowa w Poznaniu drukowała blankiety dowodów dla powiatu czarnkowskiego. Wzory dowodów teoretycznie nie różniły się od tych państwowych, wszystkie miały identycznie opisane cztery strony, lecz nieco inny format i różniącą się w szczegółach szatę graficzną. Ciekawostką są dowody osobiste mieszkańców miasta Poznania, których dwie wewnętrzne strony były różowe.

Trudno określić ilość wydrukowanych dokumentów, choć na jednym z dowodów wydanych przez magistrat miasta Wilna, na dole pod ramką umieszczono nadruk: „Drukarnia Państwowa Nr [zamówienia] 48914. 27.XII.29. 100.000”. Na innych dokumentach tego typu informacji nie ma.

Następna partia formularzy trafiła w ręce administracji państwowej w nieznamiennej szacie graficznej. Pod napisem centralnym na pierwszej stronie umieszczono napis: „seria A” i kolejny numer. Na ostatniej stronie pod ramką dodano: napis „Drukarnia Państwowa”, nr zamówienia, datę i nakład. Od tej chwili wszystkie dowody osobiste były jednakowe.

Serię A drukowano trzykrotnie:

- 7 marca 1930 r. – 200 000 sztuk
- 30 maja 1932 r. – 100 000 sztuk
- 4 listopada 1932 r. – 100 000 sztuk.

Po wyczerpaniu nakładu drukowano serię B:

- 27 kwietnia 1933 r. – 100 000 sztuk

¹⁸ Więcej o zakładzie patrz: *Drukarnia Państwowa. Kartka monograficzna. (Na pamiątkę uroczystości poświęcenia zakładów drukarskich w dniu 5 lipca 1919 roku)*, Warszawa 1919; *Drukarnia Państwowa w Warszawie*, „Tygodnik Ilustrowany” 1934, t. 75, nr 7.

¹⁹ W rzeczywistości właścicielem drukarni był w tym czasie Stefan Stachowski.

Il. 3. Wzory Dowodów osobistych wydanych w różnych rejonach kraju.
Zdjęcie ze zbiorów własnych autora.

- 11 lipca 1933 r. – 199 000 sztuk
- 24 V 1934 r. – 100 000 sztuk
- 22 VIII 1934 r. – 200 000 sztuk
- 17 IX 1935 r. – 200 000 sztuk,

serię C:

- 20 IV 1936 r. – 200 000 sztuk
- 2 IX 1936 r. – 200 000 sztuk,

serię D:

- 17 kwietnia 1937 r. – 100 000 sztuk
- 5 maja 1937 r. – 250 000 sztuk
- 10 lipca 1937 r. – 200 000 sztuk
- 23 listopada 1937 r. – 200 000 sztuk

- 10 lutego 1938 r. – 200 000 sztuk
 - 18 marca 1938 r. – 54 000 sztuk,
- serię E:

- 18 marca 1938 r. – 200 000 sztuk
- 11 lipca 1938 r. – 200 000 sztuk
- 7 września 1938 r. – 300 000 sztuk.

Ostatnia partia dokumentów, która opuściła drukarnię, to seria F:

- 20 marca 1939 r. – 200 000 sztuk
- 13 maja 1939 r. – 300 000 sztuk.

Sumując dane, otrzymujemy liczbę 3 903 000 sztuk. Przyjmując – domyślnie – za rok 1929 ok. trzysta tys. (brakuje danych), mamy w zaokrągleniu 4 200 000 sztuk wydrukowanych dowodów. Zaskakująco mało. Według stanu na 30 września 1921 r. ludność Polski liczyła 27 177 000 osób, 9 grudnia 1931 r. – 32 107 000, 31 grudnia 1939 r. – 34 849 000. Trudno jest wyjaśnić (biorąc pod uwagę dane spisowe), dlaczego tak mało dowodów zostało wydrukowanych. Być może wiąże się to z tym, że w dalszym ciągu były ważne dowody osobiste z lat poprzednich, bo nie trzeba było ich oddawać ani nie były unieważniane.

Po klęsce wrześniowej 1939 r. wytyczono granicę niemiecko-sowiecką, która przebiegała wzdłuż rzek: Pisy, Narwi, Bugu i Sanu. Do Rzeszy włączono: województwa zachodnie, część warszawskiego (bez Warszawy), część łódzkiego, zachodnią część krakowskiego i część kieleckiego z Zagłębiem Dąbrowskim. Z pozostałej części utworzono Generalne Gubernatorstwo dla okupowanych ziem polskich ze stolicą w Krakowie. W czasie działań wojennych Drukarnia Państwowa, produkująca m.in. blankiety dowodów osobistych, została zniszczona. Po zajęciu Warszawy Niemcy przetransportowali ocalałe maszyny do budynku Państwowej Wytwórni Papierów Wartościowych²⁰, aby drukować swoje dokumenty, mające zastąpić polskie. Niemcy – w przeciwieństwie do Polski – były państwem, w którym każdy musiał mieć dowód tożsamości, należało więc zaopatrzyć w stosowne dokumenty każdego z obywateli „byłego państwa polskiego”. W warunkach okupacji możliwość identyfikacji ludzi była ważna dla okupacyjnej administracji, policji *etc.*

Na mocy rozporządzenia Hansa Franka z 26 października 1939 r. wszystkim mieszkańcom Generalnego Gubernatorstwa, którzy ukończyli piętnasty rok życia, okupacyjne władze wydawały obligatoryjnie tzw. kenkartę (niem.

²⁰ Okupant, który przejął Wytwórnę, rozpoczął tam produkcję kenkart (dowodów tożsamości), pieniędzy biletów Banku Emisyjnego oraz kartek żywnościowych, kart pocztowych, kopert listowych ze znaczkami pocztowym.

Kennkarte, karta rozpoznawcza)²¹. Ponieważ proces tworzenia nowych dokumentów przeciągał się²², honorowano będące w posiadaniu obywateli dowody przedwojenne, stemplując je dodatkowymi niemieckimi pieczętkami. Bywało tak, że wystawiano nowe dowody, stemplowano wyłącznie polskimi pieczęciami bez żadnej ingerencji władz niemieckich i tylko data wystawienia świadczyła o tym, że dokumentu nie wydało już państwo polskie. Władze okupacyjne wykorzystywały także czyste blankiety dowodów, które jeszcze znajdowały się w zapasach instytucji. Te były już sygnowane niemieckimi pieczęciami urzędowymi. W dalszym ciągu na dokumentach znajdowało się rozporządzeniu Prezydenta RP z 1928 r.; nie uległa zmianie strona licowa. Gdy tychże brakło, zdecydowano się na dodruk. Jako wzoru użyto nieznacznie zmodyfikowanych blankietów z serii F. Nad standardowym napisem „Dowód Osobisty” przystawiano ręczny [!] stempel „TYMCZASOWY”, a na ostatniej stronie, pod ramką dodano napis „Staatsdruckerei Nr. 40354”.

Na dodruk władze okupacyjne zdecydowały się w obliczu fali uciekinierów z ziem po 17 września 1939 r. zajętych przez Armię Czerwoną. Na tych terenach, podobnie jak w Rzeszy i Generalnym Gubernatorstwie, dokument tożsamości był obowiązkowy. W ZSRR były to paszporty, bynajmniej nieuprawniające do wyjazdu za granicę²³. Obywatele polscy na okupowanych ziemiach mieli do wyboru albo zgodzić się na przyjęcie paszportu, a co za tym idzie i obywatelstwa, albo... zasiedlać niezmiernie tereny zauralskiej części Związku Sowieckiego. W polskie dowody osobiste wbijano pieczętki – zazwyczaj o treści „*passport wydan...* [data]”, ale były to raczej unieważnienia dowodu osobistego. Polskie dokumenty tożsamości z pieczętkami urzędów sowieckich są relatywnie rzadkie. Przykładem jest dowód osobisty z Zaleszczyk, stemplowany dodatkowo ukraińskimi pieczętkami miejskimi i nieczytelnym wpisem (il. 4), czy dowód osobisty z Lwowa, sygnowany na

²¹ Sześciostronicowa *kenkarta* zawierała: zdjęcie, dane osobowe i odciski palców wskazujących. Dokumenty Polaków miały kolor szary, Żydów i Cyganów żółty; Rosjan, Ukraińców, Białorusinów, Gruzinów i górali (uważanych za ludność pochodzenia niemieckiego, Goralenvolk) niebieski. Dokumenty mniejszości oznaczone były dodatkowo literami. Do wydania dokumentu niezbędne były: wniosek, metryka lub polski dowód osobisty, ewentualnie akt ślubu. Polaków obowiązywało oświadczenie o aryjskim pochodzeniu. Więcej na ten temat patrz: A. Baczyńska, *Historia dowodu osobistego w Polsce*, <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/historia-dowodu-osobistego-w-polsce/sd95s> (dostęp 22 czerwca 2018 r.).

²² Zarządzenia wykonawcze pojawiły się dopiero 13 czerwca 1941 r. Akcja wyposażania obywateli w obowiązkowe *kenkarty* trwała oficjalnie do 1 kwietnia 1943 r.

²³ Wprowadzenie dowodów osobistych (nazywanych paszportami wewnętrznymi) dla części ludności ZSRR nastąpiło 27 grudnia 1932 r. Paszporty wydawano głównie mieszkańcom miast (ich liczba była stopniowo rozszerzana), w swej masie nie mogli ich posiadać mieszkańcy wsi. Wprowadzono przepis, że osoba chcąca wyjechać z miejscowości, w której mieszka, musi posiadać paszport, pod groźbą sankcji karnych. Osoby zatrudnione w kolchozach mogły opuszczać wieś wyłącznie na podstawie czasowego pozwolenia udzielanego pisemnie przez władze kolchozu lub radę wiejską.

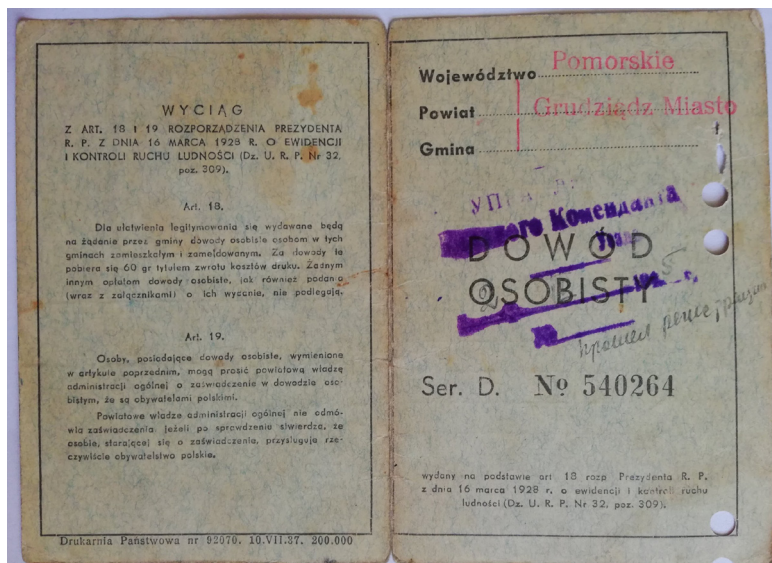
Il. 4. Dowód osobisty z Zaleszczyk stempłowany ukraińskimi pieczętkami miejskimi. Zdjęcie ze zbiorów własnych autora.

pierwszej stronie okrągłą pieczęcią wojennego komendanta oraz również nieczytelnym wpisem.

W ostatnich miesiącach wojny, w miarę posuwania się Armii Czerwonej w głąb terytorium Polski, przedwojenne dowody osobiste z rosyjskimi pieczętkami zaczynają pojawiać się częściej. Zmieniło się jednak ich przeznaczenie. Np. Zarząd Republikański Związku Patriotów Polskich w Wilnie przybijał pieczętki poświadczające obywatelstwo polskie. Celem była ochrona poborowych przed wcieleniem do Armii Czerwonej i skierowanie ich w szeregi Wojska Polskiego²⁴.

Na równych prawach funkcjonowały przedwojenne dowody, kenkarty i tymczasowe poświadczenia tożsamości, które wydawano osobom nieposiadającym innych dokumentów – repatriantom, przesiedleńcom oraz tym, którzy wcześniej dokumentów nie mieli. Ponieważ potrzeba weryfikacji ludzi przy okazji wymiany dokumentów była nowym władzom potrzebna, we wrześniu 1944 r. pojawiła się w Lublinie nowa wersja dowodu osobistego wzór 1928. Zmieniono proporcje blankietu; pierwsze trzy strony były identyczne z wzorem przedwojennym, czwarta strona – czysta. Formularz wyprodukowano najpewniej w moskiewskiej wytwórni papierów warto-

²⁴ E. Kowalczyk, *Geneza Zarządu Republikańskiego Związku Patriotów Polskich na Wileńszczyźnie*, „Czaszy Nowożytnie: periodyk poświęcony dziejom polskim i powszechnym od XV do XX wieku” 2008, t. 21, s. 107.

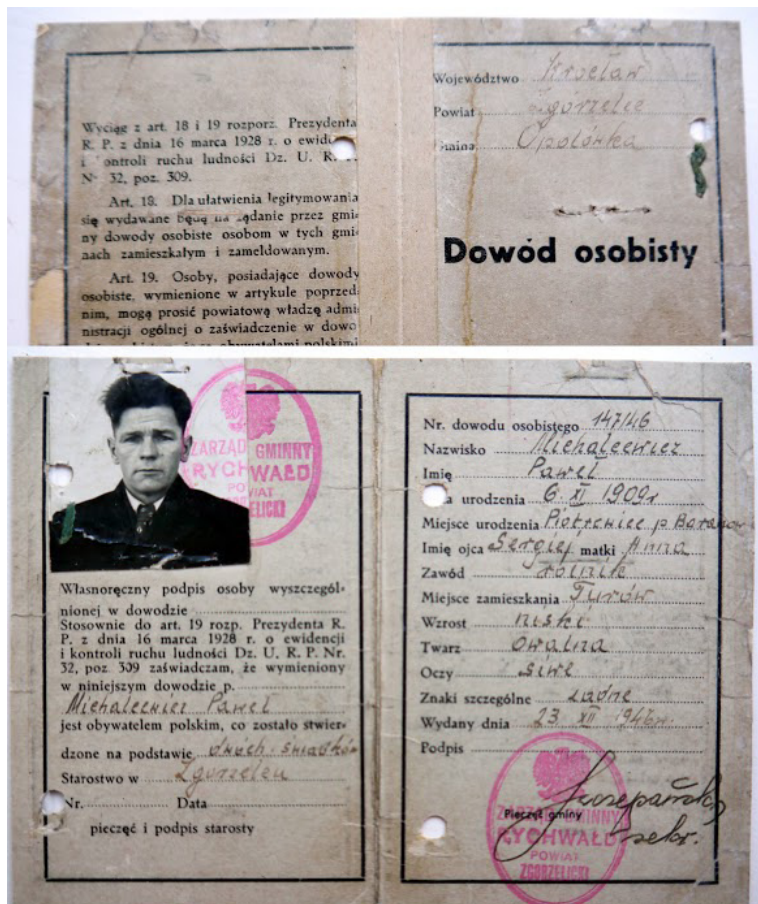

Il. 5. Dowód osobisty wydany w Grudziądzu ze stemplem władz sowieckich. Zdjęcie ze zbiorów własnych autora.

ściowych „Goznak”, tam, gdzie drukowano dla władzy ludowej pierwsze znaczki pocztowe i banknoty. Żywoć tego formularza był krótki. Został zrównany z dokumentami niemieckimi i innymi, na podstawie których po zakończeniu działań wojennych wydawano nowe, tymczasowe świadectwa tożsamości. Na ostatniej stronie pojawiła się pieczętka: „wymiany dokonano”.

W miarę posuwania się wojsk sowieckich i nowej administracji na zachód pojawiła się konieczność rejestracji obywateli polskich celem odróżnienia ich od Niemców, których czekała deportacja. Przykładem jest dowód osobisty z Grudziądza z odpowiednim stemplem (il. 5). Podobnie jak po pierwszej wojnie, lokalna administracja próbowała radzić sobie z brakami formularzy. W lutym 1946 r. wydrukowano w Gdyni szesnaście tys. egzemplarzy Tymczasowego Zaświadczenia Tożsamości, którego trzecia strona zawierała odnośnik do rozporządzenia prezydenta RP z 16 marca 1928 r. Gdy zreflektowano się, zapis został wykreślony.

Dowód osobisty wzór 1928 w kolejnej wersji powrócił w 1946 r. Został zmodyfikowany. Pierwsza strona była wprawdzie identyczna z przedwojenną, tylko napis tytułowy ma inny kształt liter, strony druga i trzecia są zamienione, strona czwarta zgodna z przedwojenną (il. 6). Nie wiadomo, gdzie był drukowany ani w jakim nakładzie. Nieco inny format, inne liternictwo, przestawione strony wynikały zapewne z powojennych braków, może chciało uzyskać dokument powszechnie rozpoznawalny, ale już na pierwszy rzut

Il. 6. Dowód osobisty wzór 1928 po modyfikacji z roku 1946. Zdjęcie ze zbiorów własnych autora.

oka inny od przedwojennego. Przykładem może być dokument wydany przez Zarząd Gminny Rychwałd.

Dowód osobisty z 1928 r. został ostatecznie wycofany w roku 1951. W 1950 r. władze podjęły decyzję o przeprowadzeniu spisu powszechnego. Po jego zakończeniu uchwalono w 1951 r. ustawę o obywatelstwie polskim, w lipcu 1951 r. wydano decyzję o ewidencji ludności, a wkrótce dekret o dowodach osobistych. Dekret z 22 października o dowodach osobistych²⁵ stwier-

²⁵ Na jego mocy nowe dokumenty mieli otrzymać wszyscy obywatele polscy powyżej osiemnastego roku życia. Patrz: Dekret z dnia 22 października 1951 r. o dowodach osobistych, Dz.U. 1951, nr 55, poz. 382.

dzał w rozdziale 4.: „Art.27. Uchyła się art. 18 i 19 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 marca 1928 r. o ewidencji i ruchu ludności (Dz.U. R.P. z 1928 r. Nr 32, poz. 309 i z 1932 r. Nr 38, poz. 390)

Podpisano – Prezydent Rzeczypospolitej *B. Bierut*, Prezes Rady Ministrów *J. Cyrankiewicz*”²⁶.

Nowe dokumenty tożsamości wydawano od roku 1953.

Po 25 latach, wojnie, dwóch okupacjach i zmianie ustroju dowód osobisty wzór 1928 przeszedł do historii.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Decret z dnia 22 października 1951 r. o dowodach osobistych*, Dz.U. RP 1951, nr 55, poz. 382.
Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 30 listopada 1918 r., „Monitor Polski” 1918, nr 223, s. 1.
Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów i Ministra Bezpieczeństwa Publicznego z dnia 20 marca 1952 r. o właściwości władz i trybie postępowania w sprawach dowodów osobistych i tymczasowych zaświadczeń tożsamości, Dz.U. 1952, nr 13, poz. 82.
Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 marca 1928 r. o ewidencji i kontroli ruchu ludności, Dz.U. 1928, nr 32, poz. 309.
Ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 r. o dowodach osobistych, Dz.U. 2010, nr 167, poz. 1131 ze zm.
Załącznik Nr. 1 do rozp. Min. Spr. Wewn. z dnia 29 listopada 1928 r. (poz. 898), Dz.U. 1928, nr 100, s. 2097–2098.

Opracowania

- Baczyńska A., *Historia dowodu osobistego w Polsce*, <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/historia-dowodu-osobistego-w-polsce/sd95s> (dostęp 22 czerwca 2018 r.).
Drukarnia Państwowa. Kartka monograficzna. (Na pamiątkę uroczystości poświęcenia zakładów drukarskich w dniu 5 lipca 1919 roku), Warszawa 1919.
Drukarnia Państwowa w Warszawie, „Tygodnik Ilustrowany” 1934, t. 75, nr 7.
Kochanowski J., *Jak zmieniały się w Polsce dokumenty tożsamości – Dowód istnienia*, „Polityka” nr 44 z 3 listopada 2001 r., s. 1–2.
Korejwo M., *Ewidencja ludności i dowody osobiste*, „Archeion” 2016, t. 117, s. 189–217.
Kowalczyk E., *Geneza Zarządu Republikańskiego Związku Patriotów Polskich na Wileńszczyźnie*, „Czasy Nowożytne: periodyk poświęcony dziejom polskim i powszechnym od XV do XX wieku” 2008, t. 21, s. 101–128.

²⁶ Tamże. Dowody wydawały powiatowe (miejskie) komendy oraz komisariaty Milicji Obywatelskiej. Uchylenie się od posiadania dowodu zagrożone było aresztem do lat dwóch, używanie cudzego dowodu lub przewiezienie go za granicę więzieniem do lat trzech. W rozporządzeniu wykonawczym z 20 marca 1952 r. za podanie fałszywych danych grożono odpowiedzialnością do pięciu lat więzienia lub aresztu z art. 140. kodeksu karnego z 1932 r. Utrzymano obowiązek posiadania dowodu osobistego. Patrz: *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów i Ministra Bezpieczeństwa Publicznego z dnia 20 marca 1952 r. o właściwości władz i trybie postępowania w sprawach dowodów osobistych i tymczasowych zaświadczeń tożsamości*, Dz.U. 1952, nr 13, poz. 82.

Piekarska M.K., *Dokumenty tożsamości źródłem wiedzy o przodkach i historii* [czego można się z nich dowiedzieć?], <http://www.moremaiorum.pl/dokumenty-tozsamosci-zrodlem-wiedzy-o-przodkach-historii-czego-mozna-sie-nich-dowiedziec/> (dostęp 22 czerwca 2018 r.).
Roszkowski W., *Kształtowanie się podstaw polskiej gospodarki państwowej w przemyśle i bankowości w latach 1918–1924*, Warszawa 1982.

Marian Łomnicki

Dowód osobisty wzór 1928 – koncepcja, realizacja i przemiany

Streszczenie

W artykule omówiono historię wprowadzenia na ziemiach polskich w okresie po pierwszej wojnie światowej dokumentu poświadczającego tożsamość – dowodu osobistego. Szczegółowej analizie poddano formularz uchwalony rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z 16 marca 1928 r. *O ewidencji i kontroli ruchu ludności*, czyli ogólnokrajowemu jednolitemu dokumentowi tożsamości zwanemu potocznie dowodem osobistym wzór 28. W tekście omówiono różnice w formularzach występujące w poszczególnych regionach Polski w okresie międzywojennym, a także przykłady wykorzystania formularzy przez władze okupacyjne w okresie drugiej wojny światowej oraz władze powojenne.

Słowa kluczowe: dokumenty tożsamości, dowód osobisty II RP, okupacja niemiecka, okupacja sowiecka, Rzeczpospolita Polska

Design of the 1928 identification document – concept, execution and transformation

Abstract

The article presents the history of a national identification document in Poland in the period after the First World War. Special emphasis is put on the form adopted by the presidential resolution on March 16, 1928 *On registration and control of the movement of people*, that is, the single national identification document design no. 28. The text discusses differences between various forms in particular regions of Poland in the inter-war period, and provides the examples of how the forms were used by Nazi authorities during the Second World War and by the authorities after the Second World War.

Key words: identification documents, ID, Second Polish Republic, German occupation, Soviet occupation, ~~Republic of Poland~~